

Аляксей Іванавіч стварыў сваіх жаўрукоў. Але ж ўсё сваё жыццё яны цягнулі яго да нябёс, да зорак. У гэтым годзе яму споўнілася б 70 год. Працы А. Лышчыка ёсць у Пуціна, у шэйха Аб'яднаных Арабскіх Эміратаў... Паркавая скульптура, фантаны, свяцільні, падсвечнікі, камінныя прыналежнасці...

У Аляксандра Іванавіча заўсёды было шмат заказаў. Усе работы былі эксклюзіўнымі, усе шлі пад асабістымі нумарамі. Тым і адзначаны яго бліскучае майстэрства, і грунтоўныя веды зваршчыка, ліцейшчыка і скульптара. За набыццё навыкаў Аляксандр Лышчык вельмі ўдзячны скульптару Сяргею Бандарэнку, які добра ведае ўвесь ліцейны працэс. У Сяргея Бандарэнка і Аляксандра Лышчыка спрабавалі вучыцца не мала скульптараў. Сяргей Бандарэнка – знакаміты скульптар, таленавіты чалавек, які вырабляе скульптуры коней.

Беларусь багатая на таленавітых людзей. Але такія таленты, як Аляксандр Лышчык і Сяргей Бандарэнка мабыць, не народзяцца ў Беларусі ў бліжэйшыя 300-400 гадоў...

Спіс выкарыстанай літаратуры:

1. Лыщик, А. Главное не споткнуться / А. Лыщик: беседовала Т. Черная // Минский курьер 2003, 14 марта
2. Падаляк, Т. Жураўлі Аляксандра Лышчыка / Таццяна Падаляк // Звязда 2001. 24 сакавіка. С.2.
3. Табольчык, Л. Яму было што сказаць...: [пра скульптара А. Лышчыка] / Ларыса Табольчык // Навіны Камянеччыны. 2016 13 жніўня (№ 33). С. 3.

10. Здановіч У. В., д. гіст. н,
прафесар кафедры дзяржаўна-прававых
дyscyплін УО «БрГУ імя А.С.Пушкіна»
(г. Брэст, Рэспубліка Беларусь)

УДК 94 "1941/45" (476) (08)

ДАКУМЕНТАЛЬНАЕ АСВЯТЛЕННЕ ГІСТОРЫІ БРЭСТЧЫНЫ ПЕРЫЯДУ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ Ў 1990-Я–2000-Я ГГ.

Анатацыя. У артыкуле аналізуюцца дакументальныя зборнікі па гісторыі Брэстчыны перыяду Вялікай Айчыннай вайны, выдадзеныя ў Рэспубліцы Беларусь. Адзначаецца, што на працягу 1990-х – пачатку 2000-х гг. у дакументальным асвятленні ваеннай гісторыі рэгіёна дасягнуты пэўныя поспехі.

Павелічэнне колькасці выдаваемых дакументальных крыніц суправаджалася павышэннем ўзроўню іх археаграфічнай апрацоўкі. Істотным дапаўненнем зместу апублікаваных дакументаў з'яўляецца навукова-даведачны апарат, у які ўключаны элементы, якія маюць значэнне для раскрыцця тэмы.

Ключавыя словы: дакументальныя зборнікі, Вялікая Айчынная вайна, акупацыя, генацыд, баявыя дзеянні.

Vladimir Zdanovich, Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Department of State and Legal
Disciplines of the Higher Educational Institution
"BrSU named after A. S. Pushkin"
(Brest, Republic of Belarus)

DOCUMENTARY COVERAGE OF THE HISTORY OF THE BREST REGION DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR IN THE 1990S-2000S.

Annotation. The article analyzes documentary collections on the history of Brest during the Great Patriotic War, published in the Republic of Belarus. It is noted that during the 1990s - early 2000s. certain successes have been achieved in the documentary coverage of the military history of the region. The increase in the number of published documentary sources was accompanied by an increase in the level of their archeographic processing. A significant addition to the content of published documents is the scientific reference apparatus, which includes elements that are important for revealing the topic.

Key words: documentary collections, Great Patriotic War, occupation, genocide, fighting

Апублікаваныя ў розных зборніках і перыядычным друку дакументы і матэрыялы займаюць важнае месца сярод гістарыяграфічных крыніц. Яны не толькі характарызуюць стан спраў на кожным этапе крыніцавай базы даследавання, але і даюць магчымасць вызначыць канцэпцыі публікатараў, накіраванасць і ўзровень даследавання тэмы ў розных перыяды. Пасля набыцця Рэспублікай Беларусь статуса незалежнай і суверэннай дзяржавы ў 1991 г. пачаўся новы перыяд у дакументальным асветленні гісторыі Беларусі часоў Вялікай Айчыннай вайны, у тым ліку і гісторыі асобных рэгіёнаў.

Публікацыя дакументальных крыніц у беларускі перыяд мае свае асаблівасці. Выдазеныя дакументальныя крыніцы ўмоўна можна падзяліць на некалькі груп. Да першай групы адносяцца зборнікі дакументаў, у якіх разглядаюцца падзеі, якія адбываліся на тэрыторыі ўсёй вобласці. У 2020 г. да 75-годдзя Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне архівістамі і вучонымі з Расіі быў запушчаны праект “Без тэрміну даўнасці” аб злачынствах нацыстаў і іх памагатых над мірным насельніцтвам на акупаваных тэрыторыях РСФСР. Кожная кніга была прысвечана асобнай вобласці (у сучасных межах), якая была акупавана нацыстамі.

З аналагічнай прапановай аб падрыхтоўцы падобных зборнікаў у НАРБ у чэрвені 2020 г. звярнуліся нашы шматгадовыя партнёры з Расіі – фонд “Гістарычная памяць” і Асацыяцыя гісторыкаў саюзнай дзяржавы “Саюзная ініцыятыва памяці і згоды”, якія ўзялі на сябе фінансавую падтрымку праекта.

Галаўной арганізацыяй, якая вяла і вядзе гэты праект, стаў Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь і аддзел публікацый. Акрамя гэтага, у праекце задзейнічаны Дэпартамент па архівах і справаходстве рэспублікі Беларусь, дзяржаўныя, абласныя і занальныя архіўныя ўстановы нашай рэспублікі. Было прынята рашэнне зрабіць 6 кніг – па кожнай з абласцей Беларусі ў яе сучасных межах. Цяпер апублікаваны ўсе кнігі, у тым ліку і “Без срока давности. Беларусь: преступления нацистов и их пособников против мирного населения на оккупированной территории БССР в годы Великой Отечественной войны. Брестская область” [1].

Зборнік дакументаў расказвае аб злачынствах, учыненых нацыстамі ў гады Вялікай Айчыннай вайны на акупаванай тэрыторыі Брэсцкай вобласці ў яе сучасных межах. У яго ўключана 212 дакументаў (з улікам дадатку), у тым ліку 133 з Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, 40 з Дзяржаўнага архіва Брэсцкай вобласці, 4 з архіва упраўлення Камітэта дзяржаўнай бяспекі па Брэсцкай вобласці, 4 з Занальнага дзяржаўнага архіва ў г. Баранавічы. Публікуюцца таксама дакументы з архіваў Расіі.

Дакументы размеркаваны па двух раздзелах.

У першым раздзеле публікуюцца дакументы аб злачынствах, учыненых нацыстамі на акупаванай тэрыторыі Брэсцкай вобласці, і яны размешчаны па храналагічнай прыкмеце.

У другім раздзел уключаны дакументы аб устанаўленні і расследаванні фактаў учыненых злачынстваў. Пры іх сістэматызацыі выкарыстаны наступныя прынцыпы: адміністрацыйна-тэрытарыяльны, алфавітны, тэматычны і храналагічны.

У другім раздзеле выдзелены падраздзелы ў адпаведнасці з сучаснымі адміністрацыйна-тэрытарыяльным дзяленнем Брэсцкай вобласці.

Складальнікамі падрыхтаваны чатыры дадаткі:

1. Спіс месцаў прымусовага ўтрымання цывільнага насельніцтва на акупаванай тэрыторыі Брэсцкай вобласці.

2. Спіс месцаў масавага знішчэння яўрэяў на акупаванай тэрыторыі Брэсцкай вобласці.

3. Спіс найбольш буйных нямецкіх карных аперацый у Брэсцкай вобласці ў 1941–1944 гг.

4. Спіс вёсак Брэсцкай вобласці, знішчаных нацыстамі ў 1941–1944 гг.

Першы спіс падрыхтаваны на падставе даведніка аб месцах прымусовага ўтрымання грамадзянскага насельніцтва, выдадзенага ў 2001 г. Спіс месцаў прымусовага ўтрымання складзены ў алфавітным парадку назваў населеных пунктаў вобласці. У ім змяшчаюцца наступныя графы: месцазнаходжанне, катэгорыя, кароткая характарыстыка і крыніцы, адкуль запазычана інфармацыя аб ім.

Звесткі аб месцах прымусовага ўтрымання даюцца ў адпаведнасці з сучасным адміністрацыйна-тэрытарыяльным дзяленнем Брэсцкай вобласці.

Другі дадатак змяшчае інфармацыю аб месцах масавага знішчэння яўрэйскага насельніцтва ў Брэсцкай вобласці. Яна размеркавана па яе раёнах у адпаведнасці з сучасным адміністрацыйна-тэрытарыяльным дзяленнем.

У спіс не ўключаны месцы, дзе нацысты знішчылі менш за 20 чалавек, лагеры савецкіх ваеннапалонных, бо немагчыма вылучыць колькасць загінуўшых яўрэяў з агульнай колькасці знішчаных ваеннапалонных.

У трэцім дадатку даецца інфармацыя аб часе і месцах правядзення найбольш буйных карных аперацый нямецкімі акупантамі ў вобласці. Яны адсістэматызаваны па храналагічным прынцеце. Раёны правядзення карных аперацый даюцца па сучасным адміністрацыйна-тэрытарыяльным дзяленні, адначасова ўказаны ліквідаваныя раёны, дзе дзейнічалі гітлераўцы.

Некаторыя аперацыі праводзіліся на тэрыторыі некалькіх абласцей ці рэспублік. У гэтых выпадках указана ўся тэрыторыя, ахопленая ёй.

Чацвёрты дадатак падрыхтавана на аснове інфармацыі, якая змяшчаецца ў электроннай базе “Беларускія вёскі, спаленыя ў гады Вялікай Айчыннай вайны”, размешчанай на сайце НАРБ. У электроннай базе змяшчаецца інфармацыя аб беларускіх сельскіх населеных пунктах (вёсках, пасёлках, хутарах і інш.), знішчаных разам з насельніцтвам або без яго, і ў якіх было спалена не менш як 25 працэнтаў жылога фонду або 20 і больш дамоў, незалежна ад іх агульнага колькасці.

У спіс уключаны наступныя звесткі з базы:

- 1) назву населенага пункта;
- 2) ваенная савецкая адміністрацыйная падпарадкаванасць (раён, вобласць);
- 3) колькасць напярэдадні вайны:
двароў, насельніцтва;
- 4) колькасць знішчаных двароў, насельніцтва;
- 5) дата знішчэння;
- 6) пошукавыя дадзеныя крыніц, адкуль запазычана інфармацыя (архіўныя дакументы, літаратура і інш.)

У спісе населеныя пункты адсістэматызаваны па сучасных раёнах вобласці, унутры раёнаў – па алфавітным прынцеце. Назвы перайменаваных населеных пунктаў даюцца па іх сучасным напісанні, у дужках указваецца ранейшае.

У другую групу дакументальных крыніц уваходзяць дакументы і матэрыялы, прысвечаныя жыццю насельніцтва канкрэтнага населенага пункта ў перыяд нацысцэкай акупацыі. 4 мая 2017 г. у Брэсцкай абласной бібліятэцы імя А.С. Пушкіна адбылася прэзентацыя зборніка дакументаў “Брест в 1941–1944 гг. Оккупация. Документы и материалы”, падрыхтаванага аўтарскім калектывам у складзе дацэнта кафедры ўсеагульнай гісторыі Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А. Пушкіна Я.С. Разенבלата і супрацоўнікаў Дзяржаўнага архіва Брэсцкай вобласці А.Г. Карапузавай і Г.Д. Калуставай [2].

Размешчаныя ў храналагічным парадку дакументы ўключаны ў 6 раздзелаў. Абсалютная большасць дакументаў і матэрыялаў публікуюцца ўпершыню.

Самым значнам па аб’ёме і змесце з’яўляецца раздзел 6 “Положение населения города в период оккупации”, у 4 падраздзелах якога раскрываюцца разнастайныя аспекты жыцця акупацыйнага горада. З самага пачатку акупацыі эканоміка горада і яго людскія рэсурсы былі пастаўлены на службу інтарэсам захопнікаў. Дэфіцыт рабочай сілы ў Германіі вымусіў А. Гітлера пайсці на шырокае выкарыстанне прымусовай працы грамадзянскага насельніцтва і ваеннапалонных з захопленых нацыстамі краін. Прымусовы, эксплуатацыйны і нават рабскі характар мела эканамічная палітыка Германіі і на тэрыторыі Брэста. Аб гэтым сведчаць факты пададзеныя аўтарамі ў раздзеле 6.1 “Принудительный труд, угон населения в Германию”. Так, 24 лістапада 1941 г. гарадскі камісар

выдаў распараджэнне, якім забаранялася па сваёй ахвоце пакідаць месца працы. Невыкананне разглядалася як сабатаж, а “тыя, хто не будзе выконваць дадзенае распараджэнне, могуць быць па прадстаўленні аддзела працы пакараны камісарам горада – штрафам у неабмежаваным памеры; накіраваннем у лагер прымусовых работ; у больш цяжкіх выпадках нават турмой ці катаржнай турмой” [2, с. 214]. 13 снежня 1941 г. быў выдадзены загад Брэсцкага акружнага камісара, пацверджаны 28 чэрвеня 1942 г. аб працоўнай павіннасці па якім праводзілася агульная рэгістрацыя асоб мужчынскага і жаночага полу ва ўзросце ад 14 да 65 гадоў. За ухіл ад рэгістрацыі прадугледжваліся грашовы штраф ці турэмнае зняволенне ў залежнасці ад прычыны не з’яўлення на рэгістрацыю [2, с. 217, 218]. Акупацыйныя ўлады выкарыстоўвалі і больш жорсткія меры пакарання, чым штраф ці турэмнае зняволенне. Так, згодна загаду каменданта крэпасці генерал-лейтэнанта Шэллера ад 6 красавіка 1944 г. «... Асобы, якія ўхіляюцца ад рэгістрацыі і не з’яўляюцца своечасова на указаная месца працы, па сваёй ахвоце адлучаюцца з працы ці сабатаюць працу, будуць накіраваны ў лагер прымусовых прац, а пры цяжкіх парушэннях будзе прымяняцца **СМЯРОТНАЯ КАРА** (выдзелена ў дакуменце). Сем’і тых, хто ўхіляецца ад працы будуць эвакуіраваны з Брэста, калі яны сваім удзелам у сабатажы не заслужылі больш цяжкую кару» [2, с. 221]. Як бачна пакаранне распаўсюджвалася не толькі на парушальніка загаду, але і на членаў яго сям’і.

Істотным дапаўненнем дакументальнай часткі зборніка “Брест в 1919–1939 гг. Документы и материалы” з’яўляюцца дадаткі у дзвух частках. У першай сабраны 11 успамінаў удзельнікаў Брэсцкага гарадскога падполля.

У другой частцы ўтрымліваюцца копіі разнастаўных дакументаў акупацыйных уладаў на рускай, украінскай і нямецкай мовах, грашовых знакаў, якія мелі хаджэнне ў горадзе, а таксама разнастайныя фотаздымкі, ілюструючыя жыццё акупаванага Брэста.

Важнай складовай часткай зборніка з’яўляецца падрыхтаваны аўтарамі навукова-даведачны апарат, які ўключае прадмову, заўвагі па тэксту і зместу дакументаў, імяны паказальнік, спіс скарачэнняў, пералік выкарыстаных фондаў і публікуемых крыніц. Высокай ацэнкі заслугоўваюць навуковыя каментары, у аснову якіх пакладзены навуковыя прынцыпы выкарыстання крыніц.

Большая частка дакументаў публікуецца ў поўным аб’ёме. Размешчаныя ў храналагічным парадку, у асноўным па часе падзей, дакументы ўтрымліваюць рэдакцыйны загаловак, у якім указваецца яго разнавіднасць, аўтар, адрасат, кароткі змест і дата напісання. Кожны дакумент мае легенду, якая змешчана пад тэкстам дакумента і ўключае пошукавыя дадзеныя дакумента (назву архіва, нумары фонда, справы і аркушаў на нямецкай мове). У форме канцавых спасылак даюцца тэкставыя заўвагі і каментары.

Дакументы ўключаныя ў зборнік, захоўваюцца ў архіве на чатырох мовах : нямецкай, польскай, украінскай і рускай, што ў значнай ступені выклікана нацыянальнай палітыкай акупантаў. Тэкставыя крыніцы на рускай мове друкуюцца на мове арыгіналу, на нямецкай, украінскай, польскай – у перакладзе на рускую мову. Зборнік адпавядае неабходным патрабаванням, якія прад’яўляюцца да дакументальных выданняў і з’яўляецца сведчаннем высокага прафесійнага ўзроўню яго складальнікаў.

Уведзеныя ў навуковы ўжытак новыя дакументальныя факты і архіўныя крыніцы дазваляюць па-новаму разгледзець праблему штодзённасці ў гады нацысцкай акупацыі, больш глыбока раскрыць розныя аспекты жыццядзейнасці горада і акупацыйных улад, асвятліць працэс стварэння органаў улады і іх структуру. Значны факталагічны матэрыял дазволіў аўтарам паказаць асноўныя накірункі нямецкай акупацыйнай палітыкі ў горадзе, які спачатку знаходзіўся ў падпарадкаванні ваеннай адміністрацыі (з 22 чэрвеня па 1 верасня 1941 г.), затым – ў складзе рэйхскамісарыята “Украіна”, акругі Валынь – Падолія (да лютага 1944 г.), рэйхскамісарыята “Остланд“, састаўной часткай якога была Генеральная акруга Беларусь. Неабходна заўважыць, што характэрнай рысай савецкай і постсавецкай беларускай гістарыяграфіі з’яўляецца тое, што пераважна даследаваліся працэсы, якія адбываліся на тэрыторыі Генеральнай акругі Беларусь. Як сведчаць дакументы, аснову акупацыйнай стратэгіі складала палітыка генацыду, накіраваная на фізічнае знішчэнне савецкіх людзей, эксплуатацыю прамысловасці і сельскай гаспадаркі, працоўных рэсурсаў Беларусі, а таксама вываз беларускага насельніцтва ў Германію. Дадзенае выданне з’яўляюцца значным укладам у вывучэнне маладаследаванага аспекта гісторыі Вялікай Айчыннай вайны – гісторыі паўсядзённасці жыхароў беларускіх гарадоў, рабочых прамысловых прадпрыемстваў, служачых, а таксама жанчын, ваеннапалонных, вязняў гета, дзяцей на акупаванай тэрыторыі Беларусі ў 1941–1944 гг. Матэрыялы зборніка ствараюць новыя магчымасці для далейшага вывучэння штодзённага жыцця розных катэгорый насельніцтва Беларусі ў жорсткіх і складаных умовах акупацыі, іх узаемаадносінаў з германскімі адміністрацыйнымі органамі і ўстановамі, дазваляюць больш глыбока ацаніць глабальныя працэсы і іх трансфармацыю на лакальным узроўні.

У гэты перыяд папоўнілася і дакументальная база абароны Брэсцкай крэпасці. Неабходна адзначыць, што адным з першых спробу дакументальнага асвятлення абароны Брэсцкай крэпасці распачаў расійскі даследчык Р. Аліеў. У 2010 г. ім апублікаваны ў зборніку «Брэсцкая крэпасць. Успаміны і дакументы» 146 малавядомых нямецкіх дакументаў і ўспамінаў непасрэдных абаронцаў крэпасці [3]. Падбор дакументаў, іх археаграфічная апрацоўка выклікалі неадназначную адзнаку даследнікаў. Так, беларускі гісторык С.Я. Новікаў, нягледзячы на асобныя нязначныя заўвагі, звязаныя ў асноўным са зробленымі да дакументаў каментарамі, даведкамі, у цэлым станоўча ацэньваючы выданне, адзначае, што «аналіз новай камбінаванай працы дае падставы для высокай ацэнкі зробленага калектыўнымі намаганнямі зборніка дакументаў і ўспамінаў... уведзеныя ў навуковы абарот новыя матэрыялы кардынальна мяняюць асобныя палажэнні, устаноўленыя ў беларускай гістарыяграфіі аб абароне Брэсцкай крэпасці» [4, с. 33].

У той жа час, нямецкі даследчык К. Ганцэр у артыкуле “Спекуляцыі замест сур’эзнага даследавання”, апублікаваным у часопісе “Архе”, піша: “Крыніцы выбраны па прынцыпе выпадковасці (тое, што напісана ад рукі Р. Аліеў не публікуе). Яны былі транскрыбаваны непрафесійна (відавочна часткова з дапамогай праграмы для распазнання тэксту), таму ў іх ёсць памылкі... Крытыка крыніц адсутнічае амаль цалкам, як і ўказанні крыніц у каментары. Праца такога роду, без публікацыі паказчыка асоб і населеных пунктаў сведчыць аб выключным непрафесіяналізме» [5, с. 172].

У 2016 г. гісторыкі-выкладчыкі Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.С. Пушкіна А.С. Разенблат, А.І. Пашковіч, С.У. Струнец, Палескага дзяржаўнага ўніверсітэта І.Э. Яленская і дактарант Лейпцыгскага ўніверсітэта К. Ганцэр (кіраўнік аўтарскага калектыву) падрыхтавалі зборнік “Брест. Лето 1941 года. Документы. Материалы. Фотографии” [6]. Баявыя дзеянні ў Брэсце і крэпасці ў першыя тыдні вайны раскрываюцца ў першым раздзеле зборніка, асноўную частку якога складаюць 105 нямецкіх дакументаў: дакументы вермахта (данясенні, загады, якія ствараліся для забеспячэння функцыянавання паўсядзённага жыцця войскаў, таксама часопісы баявых дзеянняў, справаздачы аб баявых дзеяннях розных падраздзяленняў, складаліся як правіла пасля падзей з перспекывай іх вывучэння ў далейшым, што выклікае пэўныя цяжкасці з вызначэннем канкрэтнага часу з’яўлення таго ці іншага запісу), эга-дакументы, прадстаўленыя фрагментамі пяці дзённікаў (двух салдат і трох афіцэраў), лістамі нямецкіх салдат і афіцэраў.

«Апублікаваныя матэрыялы, – адзначаюць аўтары зборніка, – за некаторым выключэннем, ахопліваюць першы месяц ваенных дзеянняў, з моманту нападу да 18 ліпеня 1941 калі горад Брэст і крэпасць у ваенных адносінах былі перададзены ў падпарадкаванне камандуючаму войскамі ў Генерал-губернатарстве. Акрамя таго, пэўнай знакавай мяжой з’яўляецца дата 23 ліпеня 1941 г. – палон маёра Пятра Гаўрылава, які лічыцца апошнім абаронцам Брэсцкай крэпасці» [6, с. 8].

Асобным відам дакументаў, якія знаходзяцца ў зборніку, з’яўляюцца фатаграфіі, аўтарам большасці з якіх з’яўляецца былы ваеннаслужачы 45-й нямецкай пяхотнай дывізіі Хайнц Мозер. Важкім дадаткам альбома Х. Мозера з’яўляецца калекцыя былога вайскоўца 45-й нямецкай дывізіі Міхаэля Вехтлера, якая знаходзіцца ў Дзяржаўным архіве Аўстрыі.

Асобную групу дакументальных крыніц складаюць дакументы і матэрыялы, уключаныя ў склад манаграфічных выданняў. Напярэдадні 70-годдзя Вялікай Перамогі ўбачыла свет манаграфія С.Я. Новікава “Беларусь улетку 1941 года: новыя падыходы ў даследаванні баявых дзеянняў” [7], у другім раздзеле якой змешчаны новыя перакладзеныя з нямецкай мовы дакументы, у тым ліку і “Данясенне камандзіра 45-й пяхотнай дывізіі генерал-маёра Ф. Шліпера аб ходзе баявых дзеянняў пры ўзяцці Брэст-Літоўска”

Аднак, не адмаўляючы навуковай каштоўнасці уведзеных у навуковы ўжытак новых дакументаў, падкрэслім, што яны не з’яўляюцца ісцінай у апошняй інстанцыі і патрабуюць верыфікацыі. У поўнай меры дадзена заўвага мае дачыненне і ў адносінах да нямецкіх крыніц. Так, згодна з данясеннем Ф. Шліпера да канца чэрвеня 1941 г. трапілі ў палон 101 афіцэр і 7 122 малодшых камандзіра і радавых абаронцаў горада і крэпасці [7, с. 155–162]. Аналіз данясення дае зусім іншую лічбу – 2739 чырвонаармейцаў, без уліку жанчын і дзяцей (23 чэрвеня – 1900 чалавек, 26 чэрвеня – 450 і 29 чэрвеня – 389.) Маёр К.Х. Верзінг у данясенні ва ўпраўленне тыла АОК 4 аб трафях, захопленых у Брэст-Літоўску павялічвае лічбу на 1250 салдат і афіцэраў, якія трапілі ў палон 24 чэрвеня 1941 г. Адначасова ён адзначае, што 28 чэрвеня на тэрыторыі крэпасці немцамі выяўлены амаль 2000 забітых рускіх [3, с. 371].

Кіраўнік аўтарскага калектыву ўжо згаданага зборніка “Брест. Лето 1941 года. Документы. Материалы. Фотографии” К. Ганцар у рэдакцыйным артыкуле “Сталина длинная тень. Плен как ключевая проблема историографии обороны Брестской крепости”, піша: “На самой справе, у перыяд з 22 па 30 чэрвеня каля 6800 абаронцаў крэпасці трапілі ў палон – гэта прыблізна 75 % працэнтаў ваенаслужачых Чырвонай Арміі, якія 22 чэрвеня 1941 г. знаходзіліся ў крэпасці, Гэтыя лічбы заснаваны не толькі на дадзеных Справаздачы аб баявых дзеянняў па захопу Брэст-Літовска генерала Ф. Шліпера, але і на звестках з 40 іншых нямецкіх дакументаў, датуемых 1941 годам” [6, с. 22, 23].

Такім чынам, дакументальныя зборнікі, прысвечаныя гісторыі Брэстчыны ў гады Вялікай Айчыннай вайны, якія з’явіліся ў 1990-я – 2000-я гг. у пераважнай большасці мелі тэматычны характар. Адной з асаблівасцей дадзенага перыяду з’явілася падрыхтоўка дакументальных зборнікаў сумеснымі намаганнямі даследчыкаў розных краін. Выданні адрозніваюцца шырокім выкарыстаннем новых дакументаў, у тым ліку замежных архіваў. Агульная колькасць выданняў сведчыць аб растучым узроўні археаграфічнай працы ў архіўных установах. У цэлым паспяхова былі вырашаны пытанні перадачы тэкста і археаграфічнага афармлення дакументаў.

Уведзеныя ў навуковы ўжытак новыя дакументальныя факты і архіўныя крыніцы дазваляюць унесці пэўныя ўдакладненні ў храналогію абароны Брэсцкай крэпасці, пацвярджаюць выснову савецкай гістарыяграфіі пра тое, што штурм стаў першым шокам для нямецкіх салдат і бессмяротным подзвігам пагранічнікаў і чырвонаармейцаў, а з другога боку паказваюць трагедыю палону чырвонаармейцаў.

Факталагічны матэрыял, які ўтрымліваецца ў выдадзеных дакументальных зборніках з’яўляецца яшчэ адным доказам сутнасці акупацыйнага рэжыму, састаўнай часткай якога было рабаванне народнай гаспадаркі, зняволенне і фізічнае знішчэнне насельніцтва акупаваных тэрыторый.

Спіс выкарыстанай літаратуры:

1. Без срока давности. Беларусь: преступления нацистов и их пособников против мирного населения на оккупированной территории БССР в годы Великой Отечественной войны. Брестская область: сборник архивных документов и материалов; сост.: А. Р. Дюков, В. Д. Селеменов (рук.) [и др.]. Минск: НАРБ; М.: Фонд «Историческая память», 2022. – 484 с.

2. Брест в 1941–1944 гг. Оккупация. Документы и материалы / Учрежд. «Государственный архив Брестской области»; сост. Г.Д. Калустова [и др.]. – Брест Альтернатива, 2016. – 316 с.

3. Алиев, Р. Брестская крепость. Воспоминания и документы / Р. Алиев. – М.: Вече, 2010. – 488 с.

4. Новікаў, С. Я. Брэсцкая крэпасць у дакументах і ўспамінах / С. Я. Новікаў // Беларускі гістарычны часопіс, – 2011. – № 6. – С. 27 – 33.

5. Ганцэр, К Спекуляцыі замест сур’ёнага даследавання / К. Ганцэр // Архе, – 2011. – № 11. – С. 162 – 172.

6. Брест : Лето 1941г. Документы. Материалы. Фотографии; авт.-сост. К. Ганцар (рук. группы) [и др.]. – Смоленск : Инбелкульт, 2016. – 723 с.

7. Новікаў, С.Я. Беларусь улетку 1941 года: новыя падыходы ў даследаванні баявых дзеянняў / С.Я. Новікаў. – Мінск: МДЛУ, 2014. – 300.